

žinskega življenja. Kakor da so ožarjene z odsvitom tihe sreče in globokega zadovoljstva, ki je zraslo iz domačega ozračja. S temi deli je krenil umetnik v smer, ki je v slovenskem slikarstvu še zelo neizhojena. Ves se je predal intenzivnemu izpovedovanju notranje lepote preproste vsakdanjosti, prikazovanju tihega, pa vendar tako bogatega življenja malega človeka. Kakor zgodnji toskanski mojstri, kakor postavim Carrière ali švedski poet domačnosti Carl Larsson in dolga vrsta današnjih in nekdanjih idealističnih oblikovalcev sveta, je tudi Sedej postal slikar neskajljene sreče intimnega življenja v družinskem krogu. Nič več ni v teh podobah žene in otrok, ki se neprestano ponavljajo, pa so vselej nove in vnovič doživete, mrke skrbi, nič več mračnega strahu pred življenjem in prihodnostjo, nič več obtožb — vse sama jasnina, ki sije iz svetlih otroških oči.

Pri tem, dejal bi čustvenem obilju pa vendar te kompozicije niso ne plehko sentimentalne ne ceneno literarno obremenjene. To je res pravo, čisto slikarstvo, saj je Sedej rojen kolorist. Samo tako iskren značaj in tako močna osebnost more globokemu občutju ob zadostni slikarski kulturi dati tako izrazno moč, tako žlahtno sintezo, kot je recimo »Zajtrk«. Mislim, da v zadnjih letih na Slovenskem ni bilo ustvarjenih dosti tako resnično čustvenih in tako pošteno in dobro naslikanih kompozicij.

Sedej se bliža veliki dobi svojega ustvarjanja. Pogoje, da doseže mojstrstvo, si je v veliki meri že pridobil, treba je le, da ne odneha. Naj bi mu bilo življenje tudi v prihodnje tako harmonično, kakor nam ga kažejo te družinske podobe iz zadnjega časa, pa bo lahko za zmerom pokopal pesimizem in ostal ves tako sončen, svetel in svež, kakor ga je predstavila ta razstava.

KNJIŽNI TRG IN POMIŠLJAJI

Alojz Gradnik: Večni studenci. 1938. Založba Modre ptice v Ljubljani. Originalne lesoreze izdelal Božidar Jakac. Natisnila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani. Strani 98. — Pesem je vodila Gradnika od »Padajočih zvezd« (1916) na »Pot bolesti« (1922), mimo »De profundis« (1926) v »Svetle samote« (1932) in ga je zdaj privedla do »Večnih studentev«. Ti naslovi so v našem slovstvu neločljivo združeni z Gradnikovim imenom, kakor nove pokrajine z imenom tistega, ki jih je odkril. Teh pet knjig je razmaknilo meje naše lirike, Gradnikova pot je šla v marsičem v novo in celo — in to ni malo, če pomislimo, da si je pesnik krčil svojo stezo mimo in poleg tako močne osebnosti, kakor je Oton Župančič. Vsaka postaja tega četrstoletnega ustvarjanja je bila po svoje pomembna, vsaka je kazala, kod je prišel ta največji pevec goriških Brd do nje, kaj je dosegel in kam namerja korak naprej. Že iz prvih zbirk so udarjali tako samosvoji glasovi, da je bilo brž jasno: to niso mladostni zaleti, podobni enkratnim pršečim raketam, ki se s trenutnim bleskom razprše in ugasnejo; že takrat je bilo očitno, da se skriva v novem pesniku krepak stržen, ki ne bo miroval. Medtem ko se je njegova umetnost dvigala, je pesnik ril zmerom globlje vase in v druge, v življenje in naravo.

Če bi se bil spuščal Gradnik samo v brezna svoje duševnosti, bi se bil razrasel v prečiščenega mučitelja samega sebe, zajel bi bil morda iz svojih temnih tolmunov še globlje bolesti, a bi se bil obenem svetu odtujil in se kot ranjen Narcis zapredel v umetniško naslajanje ob lastnem zlu in lastnih usodah. Tja do zbirke »De profundis« je razvoj često kazal v to smer. A ta

mrki pesimist je imel v sebi tudi dar, da je v srečnih trenutkih lahko stopil iz tajnih temin svoje osebnosti, se bistro ozrl po drugih, doživljal z njimi in brusil tudi njih doživetja v pesniške dragotine. To je dvignilo nazornost in jasnost njegovega izraza, črnogledja kot njegove temeljne osnove mu pa ni zabrisalo. Dokod se je n. pr. dokopal v pesniških dognanjih o ljubezni in ženski? Erotika in ljubezen mu nista isto. Ta mu je več, precej več. Pozna kakor malokdo najvišje vrhunce prve in druge, a tare ga spoznanje, da sta v najsvetlejših trenutkih druga drugi na poti in da se človeku v najvišji vzgon in vzpon rado primeša nekaj težečega, krivega, obenem pa tudi usodno neizbežnega. Šele ob označbi Ljubezen = Smrt in Smrt = Ljubezen se ta notranji razdor umiri in se duša uravnovesi — seveda samo za takrat. Niti najpopolnejša združitev za pesnika ni rešitev:

Kako naj duša vsa se duši daja,
ko pa še sebi samemu sem tuj
in sam s seboj v nenehajočem sporu?

(Svetle samote, Dvogovor I).

Od vsega, kar more nuditi svet, pesnika še najbolj odrešuje narava. Brezna v lastni duši bi bila Gradnika še najverjetneje vodila v samomor. Razočaranja in izkušnje z ljudmi bi ga bile od tega težko odvrnila. Toda kot protiutež k notranjemu zlu, svojemu in tujemu, je našel svet zunaj sebe, snov in zemljo v vseh njenih oblikah. Gradnik je nenavadno dovzeten za vse pokrajinske — ne moremo reči: lepote in čare, bolj bo: za vse pokrajinske svojstvenosti, zlasti po Julijski Krajini, koderkoli so ga življenjske usode spravljale v ožji stik s kraji in ljudmi, z doli, vodami in griči, ki jih je skušal zajeti v njih bistvu, često v njih boleči trpkosti ali v njih posebnem razmerju do človeka. V marsikateri sliki zrelejših let je Gradnik prekosil celo Murna, če ne v preprosti ubranosti, pa prav gotovo v podrobnem kopičenju značilnih potez, ki vodijo do izrazite, monumentalne celote, n. pr. v pesmi »Komen«.

Pokrajina zavaja pesnika v razglabljanje o skrivnostih narave. Zamika se v pojave, za katere drugi nimajo globljega umevanja, in ugotavlja, da tudi tem ugankam, kakor človeškim, ne more čisto do dna. Vendar ga to ne odbija, zmerom znova snuje njegov duh v grudi in prsti, zmerom znova upodablja večno, skrivnostno igro, ki ji razum zaman išče zadnje razlage, a jo mora nehote priznavati kot najmikavnejše, nerešljivo jedro vesoljstva. Strmi nad čudeži, ki jih je zmerom več, od narave se vrača k ljudem in vase in kar je bilo prej črn pesimizem, je zdaj obrito z novim sijem večne skrivnosti — vse: človek, ženska, duša, srce, telo. To še dolgo ni odrešenje, a tudi ni več nekdanja obupna noč. Ceste so, nekam vodijo, mi moramo po njih; če se trudimo za pošteno hojo, bodo prave, dasi jim ne vidimo konca.

Že naslovi Gradnikovih zbirk namigujejo na nekaj daljnega, odmaknjenega, skrivnostnega, kar je morda tudi visoko, vsekakor pa globoko. To je povsem novodobna mistika, ki je v taki meri kakor Gradnik ni občutil in izražal še noben slovenski, morda noben jugoslovanski in malokateri svetovni pesnik. Taka mistika se marsikdaj dotika vere, ki ima v našem narodu posebne korenine in se opira na določene simbole. Velik slovenski pesnik, če je pravi Slovenec, skoro ni mogoč brez živih korenin, ki segajo globoko v tisočletno versko naziranje njegovega ljudstva. Pesnikov hladni razum se v »najsvetlejših« trenutkih lahko roga simbolom, srce ne more mimo njih, ker ve, da bi brez njih ne bilo več v nujni zvezi s srcem vsega ljudstva. To se opaža v Prešernu in Župančiču, v Levstiku, Stritarju in Cankarju, v Aškercu celo v pesmih kakor »Jaz«, ki le navidezno trgajo stare vezi z verskih izročil. Gregorčič je v pesmi »Človeka nikar« manj verski od Župančiča v »Viziji«

in mnogo manj od Gradnika v nekaterih najkrepkejših pesmih, ki prehajajo ponekod v molitev in čaščenje Najvišjega.

Če je bilo kdaj v Gradniku tudi kaj čustvene ali razumske prešernosti, ni v »Večnih studencih« nobenega sledu več o njej. Zdaj prevladuje vzvišena resnoba, zamaknjenost v visoke lepote in v daljne cilje, pretehtana, polna, izčiščena življenjska modrost, ki jo pesnik polaga najrajši kmetu na jezik, pa tudi predmetom, ki so v svojem bistvu modrejši od ljudi, tako uri, drevesu, curku. Kmet je v tej zbirki zrasel do neznanih višin, prisluškuje zemlji in pozna njene skrivnosti, njegovo razmerje do grude je jasno, brez bojazni in zank, brez vozlov in ugank. Ko na strani 69. spregovori, ne obmolkne več do svoje smrti (str. 92). To je modrijan, ki poučuje celo sodnika, učenjaka, duhovnika, meniha, kiparja in končno Boga samega, zmerom brez nadutosti in domišljavosti, z obsebiurnostjo človeka, ki se dobro zaveda, kje in kako je zasidran, in tudi dobro vidi, kako slabo so v primeri z njim zasidrani drugi. Gregorčič se je rad istovetil s kmetom. Tavčar je zapel kmetu slavospev: »Kmet je kralj...« Ubogega Murna je vse njegove kratke dni vleklo iz mestne zaduhlosti in puščobe na kmete. Prijatelj je iskal v kmetskem delu leka najhujšim ranam. A nihče izmed njih se ni, kakor kaže, kmetu tako približal in tako prodril vanj kakor Gradnik na teh dva in dvajsetih straneh. Beseda njegovega kmeta je neredko težka in trda, kakor zemlja, ki jo obdeluje, drugod zopet jasna in mirna kakor tiha jesenska poljana, a zmerom diha iz nje nekaj samozavestnega, trdnega, neomahljivega, dognanega. Najčešče bo že treba tega monumentalnega kmeta istovetiti s pesnikom samim, ki se vrača k svojemu izvoru, k enemu svojih večnih studecev, in črpa iz te vrnitve novih moči za izpovedovanje najglobljih resnic, poganjajočih v senci njegovega šestega križa.

V prvi pesmi, ki je dala tej knjigi naslov, »smrt se z življenjem in dih z dihom veže«, tako da večni studenci nikoli ne usahnejo. Tak studenec je materinstvo in za Gradnika posebej njegova mati, ki so ji v začetku posvečene tri pesmi, in o kateri ve:

O, kadar vse luči ugasnejo — ti boš še svit,
in ko vsi studenci usahnejo — tvoj bo še živ. (Str. 16).

Nujnost smrti izraža »Zima«. Tri božične so kakor svetli utrinki iz otroške sreče. »Klic« izpodbuja, da bodi vsakdo »veren, miren, čist«.

»Poslednji gost« pride v srce, zapuščeno gostilno, a

ne bo zahteval jesti in ne piti
in samo tiho bo zaklenil duri. (Str. 31.)

V »Pesnikovi smrti« kliče poet žarkom, pticam, vetru in tajni boli, naj počastijo pesnikov grob. »Molčeče ure« hvalijo molk in mir, neskalsjeno tišino. »Drevo« uživa slast višave in globoke prsti:

Ali v korenine senci
neusahni vro studenci
za popotne in družino. (Str. 35.)

»Villonova balada« se odlikuje po jedrnatem kopičenju nasprotij. »Delavec v tujini« toži:

Tvoje luči so ko vešče,
tvoje roke so ko klešče,
nič ne izpuste brez rane. (Str. 38.)

Tu se pesnik dotakne socialne strune, kakor pozneje, ko »Kmet govori hlapcu«: »Pravica ne — dolžnost je višja mera« (str. 78). Iz gospodarjevih ust je ta nauk naraven, a kako naj hlapec uvidi njegovo nujnost?

»Pogovor« je inačica o ženski, ki s »padanjem kamna« v srce prihaja bliže in bliže, podobno kakor v »Svetlih samotah« pesem »V omami« (»Če sem ti ko dehteča roža — vtrži«) ali »Dvogovor II« (»Vse sem ti dala in mi nič ni žal«).

Jesenske in smrtne slutnje se večkrat oglašajo: »Prišel bo čas«, »Mimo naju teče čas«, »Postaja na romanju«:

Življenje je le od življenja beg,
veselo romanje je k sveti smrti. (Str. 46).

Podoben motiv zveni iz druge polovice pesmi »Kmet govori mastilcem« in »Kmet govori sebi«.

Vrnitev k zemlji je čudovito ponazorjena v dvogovoru »Fontana in vodni curek«.

Osem pesmi je posvečenih slovenski zemlji (str. 51 do 66). Pesnika še tolaži njena kruta usoda:

O bridka zemlja — ...
Samo sledovi biča in kopit
so v tvojih krovih, v prsti, v lesu, v rudi ...
Če pa pustošil te je srd biričev,
ostala vendar plodna si in vedra ... (Str. 51).

Iz »Kraške pomladi« se oglašja nekaj kakor zdvajanje. Upravičeno? Temu temnemu duhu se je pesnik v dveh kiticah »Septembrskim žrtvam« vse drugače izvil: »Naroda zarje se rode le v noči« (56). »Na Grintovcu« se nas dojmi kakor v dvajseto stoletje prenesen Vodnikov »Vršac«, odet v Gradnikovo bogastvo. Grozotno zono širi »Noč vseh svetih v Brdih«. Pred njo je uvrščena »Grešnica in Marija«, po češki narodni, zdi se pa, da bi bolje stala za sorodno »Božično pesmijo« spredaj.

Ves zadnji del knjige zavzema silni, prej omenjeni Gradnikov kmet, »ves samorasel, samo sebi sličen«, kakor njegov pesnik. Nenavadno jasno, preprosto in gladko govori ta kmet nevesti, kakor da sta mu njena brhkost in milina navdahnili tako lahkoten izraz. S časov zmedo se spreminjajo uspavanke; kmet miri dete v zibelki: »Ne brenčé aeroplani, ne brne avtomobili«. Za resnico je kmet tako navdušen, da ščuje sina celo zoper sebe: »Mrzi laž in za resnico tudi proti meni vstani« (73). Manj uspeli so ukazi, ki omahujejo v demagoško vsakdanjost:

Vsem lizunom in hinavcem
pljuni v lice, zajedavcem
zapri duri svoje hiše.
Srd njih naj te v uho piše. (Str. 74).

A že se požene više. Materi govori kakor Gradnik svoji:

O mati, moj studenec večnoživi,
kam tečem kalen, kdaj ko ti bom čist? (Str. 75).

(Se nadaljuje.) — Andrej Budal.

L. Mrzel: Bog v Trbovljah. Ljubljana 1937. Literarni zgodovinar, ki bo preiskoval dobo pred l. 1930. in po njem, bo mogel ugotoviti za precejšnje število del dve značilni sestavini, namreč zavestno, skoro vsiljivo podčrtavanje socialnih problemov in krivic, ki jih trpe socialno in tudi človeško najbolj brezpomembni ljudje, in neko naivno vero v socialni preobrat, ki bo prišel nekako sam od sebe in poravnal vse krivice. L. Mrzel je zapisal (LZ, 1930, 262): na milijone jih je (namreč ljudi), prav gotovo se bo nekega dne na vsem lepem našel med njimi kdo, ki bo kar sam vse uredil, kar je narobe. —